

Anne Duyarlılığının Reaktif ve Proaktif Eğilimler Temelinde Değerlendirilmesi: Ölçek Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Gülpembe Yüceol Akşit¹
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Zehra Uçanok²
Hacettepe Üniversitesi

A. Berna Aytaç³
Hacettepe Üniversitesi

Özet

Bakım veren duyarlılığı, çocuğun duygusal işaretlerini/sinyallerini algılama, doğru yorumlama ve bu işaretlere uygun ve zamanında yanıt verme kapasitesi olarak tanımlanmakla birlikte; farklı kültürlerde zamanında ve uygun olmanın anlamı ile ilgili tartışmalar halen sürmektedir (Keller ve ark., 2018; Mesman ve ark., 2017). Bu bağlamda çocuğun işaretlerine verilen yanıt, reaktif ve proaktif eğilimler temelinde ele alınmakta, uluslararası yazında senaryolar ile değerlendirildiği görgül araştırmalar bulunmaktadır (örn., Song ve ark., 2023; Ziehm ve ark., 2013). Bu çalışmanın amacı, anne duyarlılığını reaktif ve proaktif eğilimler temelinde değerlendirmeye yönelik öz bildirim türünde bir ölçek aracı geliştirmek, geçerlik ve güvenirliliğini incelemektir. Araştırmanın örneklemi, birinci çalışma için 3 ile 6 yaş arasında çocuğu olan 292 ($M_{\text{yaş}} = 35.13$, $S = 4.70$); ikinci çalışma için 280 ($M_{\text{yaş}} = 34.18$, $S = 4.88$) anneden oluşmaktadır. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonuçları, ölçeğin 13 madde ve iki alt boyuttan oluştuğunu; geçerlik analizleri ise ölçüt-bağıntılı geçerliğe sahip olduğunu göstermiştir. Güvenirlik analizlerinde, ölçeğin alt boyutları için Cronbach alfa katsayıları reaktif duyarlılık için .69 ve proaktif duyarlılık için .72; test-tekrar test çalışmasında ise güvenirlik katsayıları sırasıyla .76 ve .83 olarak bulunmuştur. Bulgular, ölçeğin Türkiye kültüründe 3 ile 6 yaş arasında çocuğa sahip annelerin duyarlılık özelliklerini değerlendirmek için kullanılmaya elverişli bir ölçek aracı olduğunu göstermiş; ölçeğin iyileştirilmesine yönelik öneriler ile birlikte tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Reaktif ve proaktif anne duyarlılığı, kültürel benlik, zihinselleştirme, ebeveyn amaçları, erken çocukluk dönemi

Abstract

Caregiver sensitivity is defined as the capacity to perceive, accurately interpret, and timely respond to a child's emotional signals/signs. However, ongoing debates persist regarding the meaning of timeliness and appropriateness in different cultures (Keller ve ark., 2018; Mesman ve ark., 2017). In this context, responses to a child's signals are examined based on proactive and reactive tendencies and evaluated through scenarios in the international literature (Song ve ark., 2023; Ziehm et al., 2013). The aim of this study is to develop a self-report scale for evaluating maternal sensitivity on the basis of reactive and proactive tendencies and to examine its validity and reliability. The sample of the study consisted of 292 mothers with children aged between 3 and 6 years in Study 1 ($M_{\text{age}} = 35.13$, $SD = 4.70$) and 280 mothers in Study 2 ($M_{\text{age}} = 34.18$, $SD = 4.88$). The results of the exploratory and confirmatory factor analyses indicated a two-factor structure consisting of 13 items. In addition, the findings provided evidence for the criterion-related validity of the scale. Cronbach's alpha coefficients were found to be .69 for reactive sensitivity, .72 for proactive sensitivity; the test-retest reliability coefficients were .76 and .83, respectively. In conclusion, the findings show that the scale is a valid and reliable for assessing maternal sensitivity in Turkish mothers of 3–6-year-old children, with suggestions for future refinement.

Keywords: Reactive and proactive maternal sensitivity, cultural self, mentalization, parental goals, early childhood

Yazışma Adresi: ¹Gülpembe Yüceol Akşit, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, E-Posta: gulpembeyuceol@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0719-4242

²Zehra Uçanok, Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, E-Posta: ucanok@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3953-300X

³A. Berna Aytaç, Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, E-Posta: b.aytac@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3565-3269

Anne Duyarlılığının Reaktif ve Proaktif Eğilimler Temelinde Değerlendirilmesi: Ölçek Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Çocuk ile bakım veren arasında kurulan bağlanma, erken dönem etkileşim deneyimlerine dayalı olarak gelişen ve sonraki dönemlerdeki sosyal-duygusal uyum başta olmak üzere birçok gelişimsel çıktıyla ilişkili olan temel bir yapıdır (Sümer, 2011). Batı ülkelerinde yapılan kapsamlı meta-analiz çalışmaları (örn., van IJzendoorn ve ark., 2019) anne duyarlılığının çocuklardaki bağlanma güvenliğini açıklayan önemli bir ebeveyn özelliği olduğunu göstermiş; Türkiye’de yürütülen araştırmalar ilgili bulguları desteklemiştir (Sümer ve ark., 2009).

Ainsworth duyarlılığı dört temel bileşen üzerinden tanımlamıştır: (1) ebeveynin çocuğun sinyallerine duyarlılık göstermesi ve bu sinyalleri fark etmesi, (2) sinyallerin doğru biçimde yorumlanması, (3) uygun zamanlamayla yanıt verilmesi ve (4) verilen tepkinin çocuğun ihtiyaçlarıyla uyumlu olması. Daha yaygın kullanılan tanımlamayla bakım verenin çocuğun sinyallerini fark etmesi ve çocuğun ihtiyaçlarına uygun biçimde zamanında yanıt vermesi duyarlılık olarak incelenmiştir (Ainsworth ve ark., 1978). Ancak, daha sonra bu tanımlamanın Batılı kültürlerin özelliklerini temsil ettiğine, farklı kültürlerde zamanında ve uygun olma ile ilgili anlamın farklılaşabileceğine dikkat çekilmiştir (Rothbaum ve Morelli, 2005). Bakım veren duyarlılığının nasıl ifade edildiği ve işlevinin kültürel özgünlüğü konusundaki tartışmalar güncelliğini korumaktadır (Keller ve ark., 2018; Mesman ve ark., 2017; Song ve ark., 2023).

Mesman ve arkadaşları (2018), duyarlılığın işlevinin evrensel olduğunu ancak farklı kültürel bağlamlarda farklı şekillerde ifade edildiğini öne sürmektedir. Örneğin, Batılı olmayan toplumlarda (örn., Güney Afrika, Doğu Asya) bebeklerin yatıştırılmasında ağırlıklı olarak fiziksel temas kullanılırken, sözlü iletişim daha sınırlıdır. Buna karşın, Batılı toplumlarda (örn., Kuzey Amerika, Avrupa) duyarlılık, daha çok sözlü ve yüz yüze etkileşimler yoluyla ortaya konmaktadır. Keller ve arkadaşları (2018) ise duyarlılığın yalnızca biçimsel olarak değil, işlevsel açıdan da kültürel bağlama göre değiştiğini savunmaktadır. Örneğin, Batılı toplumlarda duyarlı ebeveynler, çocuğun ihtiyaçlarını ifade etmesine alan tanıyarak etkileşimlerinde çocuğun yönlendirmesine izin vermekte, özerklik hedeflerine uygun davranmaktadır. Buna karşın, Batılı olmayan kültürlerde duyarlı ebeveynler, çocuklarını daha ilişkisel bir bağlam içinde yetiştirmekte; bu bağlamda ben-öteki sınırları daha geçirgen olmakta, ebeveynler çocuk adına konuşabilmekte ve çocuklar grup değerlerine uyum sağlamayı öğrenmektedir.

Claussen ve Crittenden (2000), duyarlılığın anlamını şekillendiren kültürel değerlerin önemine dikkat çekerek bağlanma ile ilgili kavramların açık ve bağlama duyarlı bir şekilde tanımlanması gerektiğini vurgulamak-

tadır. Bu tür bir yaklaşım, bağlanma kuramının kültürler arası geçerliliğini artırabilir ve güvenli bağlanmanın farklı kültürel bağlamlarda nasıl anlam kazandığını daha iyi kavramamıza katkı sağlayabilir. Bağlanma kuramının farklı kültürel bağlamlar çerçevesinde yeniden ele alınması gerektiğini öne süren bu bakış açısı, bakım veren duyarlılığına ilişkin tanımlamaların ağırlıklı olarak Batılı kültürlerin özelliklerini yansıttığı yönündeki eleştirilerle örtüşmektedir. Örneğin, Rothbaum ve Morelli (2005), “zamanında” ve “uygun” olma kavramlarının kültürler arasında farklı anlamlara gelebileceğine dikkat çekerek, duyarlılığın Batılı ve Batılı olmayan toplumlarda farklı biçimlerde tanımlanabileceğini vurgulamaktadır. Batılı kültürlerde duyarlı bakım, çocuğun açık ve belirgin sinyallerine dayalı olarak ebeveynin çocuğun faaliyetleriyle senkronize olması ve çocuğun yönlendirmesini takip etmesi şeklinde değerlendirilirken, Batılı olmayan kültürlerde duyarlılık daha çok çocuğun ihtiyaçlarının önceden tahmin edilmesi ve çocuğun işaret vermesine gerek kalmadan bu doğrultuda hareket edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Batılı olmayan kültürlerde bakım verenler, çocukların durumsal farkındalık gelişmesini ve sosyal uyumu öğrenmesini teşvik etmektedir (Grossmann ve ark., 2005; Morelli, 2015; Rothbaum ve ark., 2007).

Bu doğrultuda, duyarlılık reaktif ve proaktif olmak üzere iki temel eğilim göstermektedir. Kuzey Amerika ve Avrupa gibi bireyci kültürlerde reaktif duyarlılık, çocuğun işaret vermesini bekleyerek buna uygun yanıt verme biçiminde tanımlanırken; Japonya ve Çin gibi toplulukçu kültürlerde proaktif duyarlılık, çocuğun sinyallerini beklemeksizin onun duygusal durumundaki değişimleri öngörme ve örtük işaretleri anlamaya dayalı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır (Keller ve ark., 2018; Rothbaum ve ark., 2006; Ziehm ve ark., 2013). Bebeğin verdiği sinyallere tepkinin reaktif ya da proaktif olması, kültürel değerler doğrultusunda şekillenmekte ve bireyci kültürlerde bağımsızlık ve özerklikle, toplulukçu kültürlerde ise bağlılık ve sosyal uyumla ilişkilendirilmektedir (Keller ve ark., 2018).

Japon ve Amerikalı annelerle yapılan bir araştırmada, annelerin çocuklarının sosyal uyum becerilerini (empati, itaat) geliştirmek için ihtiyaçlarını önceden tahmin ederek proaktif duyarlılık gösterdiği; buna karşın, bireyci davranışları (keşfetme, özerklik, kendine güven) desteklemek amacıyla çocuğun işaret vermesini bekleyerek reaktif duyarlılık sergilediği tespit edilmiştir. Çalışma, her iki kültürde de hem reaktif hem de proaktif duyarlılık biçimlerinin bulunduğunu, ancak baskın eğilimlerin kültürel bağlama bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymuştur (Rothbaum ve ark., 2007). Genel olarak, sınırlı

sayıdaki araştırma bulguları, kendini ifade etme ve bağımsızlığa daha fazla önem verilen kültürlerde reaktif duyarlılığın; sosyal uyum ve kişiler arası ilişkilerin ön planda olduğu kültürlerde ise proaktif duyarlılığın daha yaygın olarak benimsendiğini göstermektedir (örn., Cheah ve ark., 2018; Song ve ark., 2023; Vu ve ark., 2018; Ziehm ve ark., 2013).

Ebeveyn etnoteorileri ve sosyalleştirme uygulamalarına ilişkin çalışmalar giderek artan bir biçimde farklı kültürel gruplara odaklanmakla birlikte, kültür içi farklılıkların nispeten daha az ele alındığı görülmektedir (Song ve ark., 2023). Türkiye bağlamında, bağımlılık, ilişkisel yönelim ve sosyal uyum gibi toplulukçu değerler önemini korumaya devam ederken, ekonomik ve demografik değişimler bireycilik eksenli özerklik ve bağımsızlık gibi değerleri de giderek daha belirgin hâle getirmiştir (Göregenli, 1995; İmamoğlu, 2003; Kağıtçıbaşı, 1985, 1990; Sümer ve Kağıtçıbaşı, 2010). Türkiye gibi beraberlik odaklı toplulukçu kültürlerde modernleşme süreci, geleneksel/karşılıklı bağımlı aile yapısından tamamen bağımsız bir modele geçişten ziyade, bağımsızlık ve ilişkisel bağlılığın sentezlendiği bir yapının (psikolojik/duygusal bağlılık) ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de gelişen özerk-ilişkisel benlik yapısı, evrensel olduğu varsayılan bazı kuramların önerilerinin sınanması açısından önemli bir fırsat sunmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2012).

Mevcut araştırma kapsamında, annenin kültürel benlik yönelimleri ile reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Benlik kurgusu, bireyin kendisini diğerlerinden ayrı ya da bağlı hissetme biçimini ifade eder ve kültürel değerler içinde şekillenir (Markus ve Kitayama, 1991; Kağıtçıbaşı, 2007). Bireyci Batı toplumlarında özerk-ayrık benlik ve kişisel hedeflere öncelik verme baskınken, bu durum ebeveynlerin sosyalleştirme hedeflerini de etkilemektedir (Rothbaum ve Wang, 2010; Trommsdorff ve Cole, 2011). Toplulukçu kültürlerde ise uyum, itaat ve grup normlarına vurgu daha güçlüdür ve ebeveynlik uygulamaları bu doğrultuda disiplin ve kontrolü öne çıkarabilir (Kağıtçıbaşı, 2007; Raval ve ark., 2013). Bununla birlikte, küresel değişimlerle birlikte Türkiye dâhil bazı toplulukçu kültürlerde kentli ve eğitimli aileler arasında özerkliğe yönelim artmıştır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005; Okur ve Corapçı, 2015). Türkiye’de özellikle yüksek sosyoekonomik düzeyde annelerin özerklik odaklı hedefleri daha fazla benimsediği, düşük sosyoekonomik düzeyde ise cezalandırıcı/kontrolcü yaklaşımların daha fazla desteklendiği görülmektedir (Nacak ve ark., 2011). Ayrıca orta-yüksek sosyoekonomik düzeyde annelerin duyu sosyalleştirme tepkilerinde hem destekleyici hem de bağımsız başa çıkmayı teşvik eden eğilimleri bir arada gösterebildiği bulunmuştur (Çorapçı ve ark., 2018).

Bu çalışmada reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile birlikte ele alınan bir diğer değişken, annelerin zihinselleştirme özellikleridir. Ebeveyn zihinselleştirme kapasitesi diğer bir adıyla yansıtıcı işlev, ebeveynin çocuğun kendisinden bağımsız bir duygu ve düşünce dünyasına sahip olduğunu fark edebilmesi, bu içsel durumu izleyebilmesi ve kendi davranışlarını çocuğun ihtiyaçlarına göre düzenleyebilmesini ifade etmektedir (Luyten ve ark., 2017). Alanyazın, ebeveynlerin zihinselleştirme becerilerinin çocuklarda bağlanma güvenliğini anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Bu bağlamda araştırmacılar, ebeveynlerin bebeğin bakış açısını benimseyebilme ve bebeğin ipuçlarını doğru biçimde yorumlayabilme süreçlerinde zihinselleştirmenin merkezi rolüne dikkat çekmişlerdir (Zeegers ve ark., 2017). Mevcut araştırmanın odak noktası olan reaktif ve proaktif duyarlılık özellikleri ile annenin zihinselleştirme özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinin çocuğun ipuçlarına yönelik farklı davranış eğilimlerini açıklamada önemli olduğu düşünülmüştür. Ayrıca, annelerin çocuklarıyla ilgili amaçları ile reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkilerin ele alınmasının mevcut araştırma kapsamında kritik olduğu düşünülmüştür. Ebeveyn etnoteorileri (bilişleri), çocuklara yönelik sosyalleştirme hedeflerini ve bu hedeflerle uyumlu ebeveynlik uygulamalarını şekillendirerek çocuğun optimal gelişimine katkıda bulunmaktadır (Harkness ve Super, 2020). Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile annelerin çocuklarına yönelik amaçları arasındaki ilişkilerin incelenmesi, duyarlılık ve çocuğun sosyal olarak yetkin olması arasındaki ilişkiyi anlamamıza katkı sunacaktır.

Alanyazında anne duyarlılığını ölçmeye yönelik olarak geliştirilen, öz bildirime dayalı farklı araçlar bulunmakla birlikte (örn., Berument ve ark., 2018), bu ölçümler mevcut araştırmanın odak noktası olan duyarlılığın kültürel olarak farklılaştığı öne sürülen boyutlarını ele alan ölçümler değildir. İlgili alanyazın incelendiğinde, reaktif ve proaktif anne duyarlılığının hipotetik senaryolar aracılığıyla değerlendirildiği sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmektedir (örn., CSI; Rothbaum ve ark., 2006; Song ve ark., 2023; Ziehm ve ark., 2013). Söz konusu senaryoların ilk olarak okul öncesi öğretmenlerine yönelik olarak geliştirildiği ve bu bağlamda çocukların sınıf ortamına uyum sağlamasına katkı sunacak öğretmen duyarlılığı özelliklerinin incelendiği anlaşılmaktadır. Daha sonraki araştırmalarda ise ebeveyn-çocuk etkileşimine uygun senaryolar seçilerek kullanılmış (örn., Ziehm ve ark., 2013), ancak bu senaryoların da ebeveynlerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini ortaya koyan bağlamları incelemede sınırlı kaldığı görülmüştür.

Tüm bu çerçevede, mevcut çalışmanın amacı, erken çocukluk döneminde çocuğa sahip annelerin reaktif

ve proaktif duyarlılık eğilimlerini öz bildirim yöntemiyle değerlendiren bir ölçüm aracının geliştirilmesidir. Bu amaçla ilk olarak, 3 ile 6 yaş aralığında çocuğu bulunan, evli ve ailede fiziksel ya da psikolojik bir tanı öyküsü bulunmayan 26 anne ile yarı yapılandırılmış görüşmelerden oluşan bir pilot çalışma yürütülmüştür. Görüşmelerde annelere, çocuklarının ihtiyaçlarını öngörmeye yönelik yaklaşımları ile çocuğun açıkça ifade ettiği ihtiyaçlara verdikleri tepkilere ilişkin deneyimlerini ortaya koymaya yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sayede reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin ortaya çıkabileceği günlük yaşamdan örnekler aracılığıyla farklı bağlamlar araştırılmıştır. Bu bağlamlar daha sonra ölçek maddelerini oluştururken kullanılmıştır.

Yukarıda özetlenen amaç doğrultusunda incelenen araştırma soruları şu şekildedir:

Araştırma Sorusu 1. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, annelerin kültürel benlik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 2. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, annelerin zihinselleştirme özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 3. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, annelerin sosyalleştirme hedeflerine göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 4. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, annelerin duyarlılığa yönelik tutumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Birinci Çalışma Yöntem

Örneklem

Birinci çalışma kapsamında 3 ile 6 yaş arasında çocuğu olan 306 anneye ulaşılmış, veri temizleme işlemi sonrasında 14 katılımcının verisi analizlere dahil edilmemiştir. Veri setinde öncelikle kayıp değerler ve uç değerler incelenmiştir. Çevrim içi veri toplama sürecinde ölçek maddeleri boş bırakılmadığından, ölçeklerde eksik madde bulunmamaktadır. Yanıt süreleri ve tamamlanma durumları dikkate alınarak uygun olmayan veriler (7 katılımcı) çıkarılmıştır. Yüz yüze toplanan verilerde ise kayıp değer oranı yüksek olan katılımcıların (5) verileri analiz dışı bırakılmıştır. Kalan 292 katılımcı için yapılan Kayıp Değer Analizi, kayıp oranının %5'in altında ve rastlantısal olduğunu göstermiştir (Little ve Rubin, 2002); demografik değişkenler dışındaki kayıp değerler uygun yöntemle atanmıştır. Tek ve çok değişkenli uç değer analizleri (z puanı, Mahalanobis) sonucunda uç değere rastlanmamış; çarpıklık ve basıklık değerleri normal dağılım varsayımını karşılamıştır (Tabachnick ve Fidell, 2014). Tüm analizler 292 annenin verisi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Yaşları 22 ile 54 arasında değişen annelerin ($Ort. = 35.13, S = 4.70$), %1.7'si ilkokul ($n = 5$), %4.8'i ortaokul ($n = 14$), %21.6'sı lise ($n = 63$), %53.1'i önlisans/lisans ($n = 155$) ve %18.2'si lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir ($n = 53$). Çocukların yaş aralığı 35 ile 75 ay arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 55.14 aydır ($S = 10.60$).

Veri Toplama Araçları

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin Geliştirilmesi. Ölçek geliştirme süreci yürütülürken Carpenter (2018), Güngör (2016) ve Tavşancıl'ın (2010) önerileri dikkate alınmıştır. Bu amaçla ilk olarak, hedeflenen araştırma örneklemini ile benzer demografik özelliklere sahip (3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan, evli, çocuğunda ya da diğer aile üyelerinde herhangi bir fiziksel engel ya da psikolojik problemlerin olmadığı) 26 anne ile yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirildiği pilot çalışma yürütülmüştür. Bu görüşmelerde annelere çocuklarının işaretlerini ve ihtiyaçlarını önceden tahmin etmeye çalıştıkları ya da çocuk ifade ettiğinde karşıladıkları deneyimlerine ilişkin açık uçlu sorular yöneltilmiştir. (örn., Çocuğunuz ile yaşadığınız stresli herhangi bir durumu anlatır mısınız? Nasıl tepki verirsiniz? Çocuğunuz nasıl tepki verir?) Daha sonra, hem görüşmelerden elde edilen veriler aracılığı ile hem de ilgili yazın incelenerek reaktif ve proaktif duyarlılık özelliklerinin ortaya çıktığı farklı bağlamlar (örn., yeme, uyku, oyun, düşme, duygu ifade etme/anlama) belirlenmiştir. Böylelikle 72 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur.

İkinci olarak, 72 maddeden oluşan havuz kapsam geçerliği temelinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda "amaç/hedef" ve "ilişkisel" bağlamlarına ait maddelerin, ölçeğin kapsamı ve amacına uygun olmadığına karar verilmiş ve madde havuzundan çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, yukarıda belirtilen farklı bağlamları temsil eden ancak anne duyarlılığını reaktif ve proaktif özellikler temelinde değerlendirmedine karar verilen maddeler de ölçekten çıkarılmıştır. Üçüncü olarak, toplam 31 maddeden oluşan ölçek Gelişim Psikolojisi uzmanlık alanındaki beş yargıcıya gönderilmiştir. Uzmanlara her bir maddenin reaktif ve proaktif duyarlılık özelliklerinden birini temsil edip etmediği, ne derece temsil ettiği ($1 = Hiç temsil etmiyor$, $4 = Tam anlamıyla temsil ediyor$), öneri ve düzeltmelerinin olup olmadığı sorulmuştur. Yargıcıların geri bildirimleri ve araştırmacıların değerlendirmeleri sonrasında madde havuzunda 17 madde kalmıştır. Ancak ölçekteki madde sayısının yeterli olmayabileceği düşünülerek araştırmacılar tarafından ölçeğe 10 madde daha eklenmiştir. Bu 10 madde, belirlenen bağlamlara uygun olarak hazırlanan ve maddelere alternatif olabileceği düşünülerek önceden yazılan maddelerdir. Son

olarak, 27 maddeden oluşan “Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği” önceki beş uzmanın üçü tarafından bir kez daha değerlendirilmiştir. Ölçeğin 27 maddelik nihai formu maddelerin Türkçe açısından anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla 3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan üç anneye gönderilmiştir. Yargıcıların ve annelerin değerlendirmesi sonrasında, 27 maddeden (14 madde reaktif duyarlılık, 13 madde proaktif duyarlılık) oluşan ölçeğin uygulanmasına karar verilmiştir. Görünüş geçerliği kapsamında ise ölçek maddeleri ve yönerge veri toplamaya uygun hale getirilmiştir. *Reaktif ve proaktif duyarlılık* alt boyutlarından oluşan ölçek maddeleri, 5’li Likert tipi derecelendirme üzerinden değerlendirilmektedir ($I = Kesinlikle katılmıyorum$, $5 = Kesinlikle katılıyorum$). İlgili alt boyutlardan alınan yüksek puanlar, o duyarlılık özelliğinin daha yüksek düzeyde sergilendiğine işaret etmektedir.

Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği. İmamoğlu (1998; 2003) tarafından geliştirilen ölçek, *kişilerarası ilişki (ilişkililik/ilişkisel benlik yönelimi)* ve *özgelişim (kendileşme/özerk benlik yönelimi)* alt ölçeklerini içeren toplam 29 maddeden oluşmaktadır. 16 maddeli kişilerarası ilişki alt ölçeği, kişinin ailesiyle ve çevresindekilerle ne derece ilişkili veya kopuk hissettiğini ölçerken (örn., “Kendimi duygusal olarak aileme çok yakın hissediyorum”); 13 maddeli özgelişim alt ölçeği, kişinin gelişim sürecinde ne derece kendi özünü veya dış beklentileri dayanak aldığını ölçmektedir (örn., “Sahip olduğum potansiyeli ve özelliklerimi geliştirip kendime özgü bir birey olmak benim için çok önemlidir.”). Ölçeklerden alınan yüksek puanlar sırasıyla ilişkisel ve özerk benlik yönelimini yansıtmaktadır. Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin alanyazında farklı kültürel değerlerle kurulan ilişkisi temelinde, kişiler arası ilişki ve özgelişim alt boyutları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ölçekteki maddeler 5’li Likert ölçümüyle derecelendirilmektedir ($I = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları kişilerarası ilişki alt ölçeği için .91; özgelişim alt ölçeği için .74 olarak hesaplanmıştır (İmamoğlu, 1998). Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .84 ve .81’dir.

Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği-Kısa Formu. Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, annelerin çocuklarıyla ilgili zihinsel süreçleri merak etme, anlama çabaları ve çocuğun davranışları ile ilişkilendirme süreçlerini değerlendiren ve zihinselleştirme kapasitesini ölçen bir ölçüm aracıdır (Luyten ve ark., 2009; Luyten ve ark., 2017). *Zihinselleştirme/içsel düşünme öncesi (pre-mentalizing)* (örn., “Çocuğum yabancıların yanında beni mahcup etmek için ağlar.”), *zihinsel durumların kesinliği* (örn., “Çocuğumun ne yapacağını her zaman tahmin edebilirim.”), *zihinsel durumlara ilgi ve*

merak (örn., “Olaylara çocuğumun gözünden bakmaya çalışırım.”) olmak üzere üç alt ölçekten oluşan ölçeğin Türkiye örnekleme uyarlaması Arıkan ve arkadaşları (2020) tarafından yapılmıştır. Zihinselleştirme öncesi alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar zihinselleştirmede güçlüklerle ve çocuğun düşünce dünyasını anlamada yetersizliklere işaret ederken; zihinsel durumların kesinliği alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar müdahaleci bir zihinselleştirmeye, düşük puanlar ise zihinsel durumlardan emin olamamaya işaret etmektedir. Zihinsel durumlara ilgi ve merak alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar ise ebeveynin çocuğun zihinsel durumuna yönelik ilgi ve merakın yükselmesine işaret etmektedir. Reaktif ve proaktif duyarlılık özellikleri ile annenin çocuğun zihinsel ipuçlarına yönelik farklı davranış eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinin duyarlılık eğilimlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacağı düşünülmüştür. Ölçekteki maddeler 7’li Likert ölçümüyle derecelendirilmektedir ($I = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $7 = Kesinlikle katılıyorum$). Türkiye örnekleme için Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla .77, .75 ve .72’dir. Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .66, .84 ve .67’dir.

Duyarlık ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği. Annenin ebeveynliğe, duyarlılığa ve duyarlı disipline ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla Bakermans-Kranenburg ve van IJzendoorn (2003) tarafından geliştirilmiştir. 18 madde ve iki alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlar, *duyarlılığa yönelik tutumlar* (örn., “Çocuğumu günde en az bir kez övmek, ona güzel söz söylemek gerektiğine inanıyorum.”) ve *duyarlı disipline yönelik tutumlar* (örn., “Eğer bir çocuk hiç söz dinlemezse cezadan başka bir şey işe yaramaz.”) alt ölçekleridir. 6’lı Likert tipi derecelendirme ($I = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $6 = Kesinlikle katılıyorum$) üzerinden değerlendirilmektedir. Yüksek puanlar annelerin duyarlılığına ve duyarlı disiplin davranışlarına yönelik olumlu tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Ölçek duyarlılığa yönelik tutumlar alt ölçeği için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .77, duyarlı disipline yönelik tutumlar alt ölçeği için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .65 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında yalnızca duyarlılığa yönelik tutumlar alt boyutu kullanılmıştır. Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile duyarlılığa yönelik tutum arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .43 olarak bulunmuştur.

Ebeveyn Amaçları Ölçeği. Schaefer ve Edgerton (1985) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkiye örnekleme uyarlama çalışması, Yağmurlu ve Sanson (2009) tarafından yapılmıştır. Toplam 21 maddeden oluşan ölçme aracının, *kendine yönelme* (örn., “Kendi başına karar vermesi”), *sosyal beceri* (örn., “Başka birinin nasıl hissettiğini anlaması”) ve *uyuma* (örn., “Ebeveynlere ve

diğer büyüklere itaat etmesi”) olmak üzere üç alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek, 4’lü Likert ölçümüyle derecelendirilmektedir (*1 = Çok önemli değil* ve *4 = Çok önemli*). Annelerin çocuklarına yönelik sosyalleştirme hedefleri ile ebeveynlerin kültürel olarak yapılanan reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla kullanılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları, kendine yönelik, sosyal beceri ve uyma alt ölçeği için sırasıyla .69, .81 ve .74 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .76, .78 ve .74’tür.

Demografik Bilgi Formu. Annenin yaşı, eğitim düzeyi ve çalışma durumu, algılanan gelir düzeyi, sahip olduğu çocuk sayısı, çocuğun cinsiyeti ve yaşı ile çocuğun bakımından kimin sorumlu olduğu (kreş, aile büyüğü, kendisi ya da bakıcı) gibi sorulardan oluşan bir demografik bilgi formu kullanılmıştır.

İşlem

Araştırma için ilk olarak kullanılan ölçüm araçlarını geliştiren ve Türkiye örnekleme uyarlama çalışmasını yürüten araştırmacılardan; daha sonra da araştırmanın yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Annelere hem çevrimiçi hem de yüz yüze ulaşılarak görüşmele gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi olarak yürütülen bölümde, ilk olarak yukarıda tanıtılan ölçüm araçlarını içeren araştırma bağlantısı (surveymonkey.com) oluşturulmuş ve bu bağlantı farklı sosyal medya siteleri aracılığı ile (Twitter, Facebook ve Instagram) paylaşılmıştır. Katılımcı anneler ilk olarak Bilgilendirilmiş Onam Formu'nu okumuş, çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına onay verenler, ölçek setini tamamlamışlardır. Ölçek setinde yer alan ölçekler her bir katılımcıya değişen sırada sunulmuştur. Yüz yüze yürütülen bölümde ise annelere ulaşılabılır örnekleme ve kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Yazılı onamı alınan anneler ölçek setini tamamlamıştır. Bu uygulamada da ölçek setindeki ölçekler her bir katılımcıya değişen sırada sunulmuştur. Ölçek setini yüz yüze dolduran katılımcılara ek bir görev uygulanmamıştır. Her iki uygulamada da ölçeklerin tamamlanması yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Veri toplama süreci, 2020 yılı güz döneminde başlamış ve 2021 yılı güz döneminde sona ermiştir (Çalışmanın verisine <https://zenodo.org/records/17406193?token=eyJhbGciOiJIUzUxMiJ9.eyJpZCI6ImZsNDM4ZWY5LTU1ZTAtN-DZjYy04YzgyLTdkMWI4MDZiZTEzZSIsImRhdGEiOnt9LCJyYW5kb20iOiI3NzA3MmMyMjQyZjFl-YTBiNmQ0MGYlM2UxNmQyMTFlYjJ9.8qiHN-loUXB62gcdksJnqXeIUZLXD7YWMPiKAwvYiNK-3YWjLiLyL13-VYZfMt57PIsJgSoO-phhF80C97Jh-7vQw> aracılığıyla ulaşılabilmektedir).

Verilerin Analizi

Ölçeğin faktör yapısını test etmek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış; ölçüt bağıntılı geçerliğini incelemek için ise, Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği, Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, Duyarlık ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği, Ebeveyn Amaçları Ölçeği'nin alt boyutlarıyla arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği, Cronbach Alfa iç tutarlık ve test-tekrar test kararlılık katsayısı ile incelenmiştir. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin alt boyutları arasında algılanan gelir ve eğitim düzeyine göre farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Sözü edilen analizler için SPSS 23 ve SPSS AMOS 23 programları kullanılmıştır.

Bulgular

Geçerlik Analizleri Sonuçları

Yapı Geçerliği Sonuçları: Açımlayıcı Faktör Analizi

İlk olarak, verinin faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testi incelenmiştir. KMO değeri .74 olarak elde edilmiştir. Bartlett Küresellik Testi sonucu ise anlamlıdır [$X^2(351) = 1938.77, p < .001$]. Bu sonuçlar örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermekte ve Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için verinin uygun olduğu göstermektedir. Bunun yanı sıra, faktörlerin birbirine ilişkili olduğu düşünüldüğü için eğik döndürme tekniklerinden Promax yöntemi kullanılarak temel bileşenler analizi ile incelenmiştir.

Faktör sayısına karar vermek için yapılan ilk analizde, varyansın 59.25'ini açıklayan ve özdeğeri 1'den büyük sekiz faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ancak, elde edilen bu yapı araştırmanın kuramsal temeli ile örtüşmemekte; aynı zamanda çizgi grafiği (scree plot) incelendiğinde veri dört faktörlü bir yapı göstermektedir. Bunun yanı sıra, paralel analiz sonuçları da dört faktörlü bir yapının veri için uygun olduğunu ortaya koymuştur. Ölçek maddeleri dört faktöre zorlandığında varyansın %41.17'si açıklanmıştır. Bulgular gözden geçirildiğinde, iki faktöre birden yüklenen ve faktör yükü .30'un altında olan maddeler analizden (1, 2, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 15, 21, 22) çıkarılmıştır. Birinci ve ikinci faktör, kuramsal olarak bir bütünlük oluşturan yapılardır, bu nedenle birleştirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Ayrıca yalnızca iki maddeden oluşan dördüncü faktör kuramsal olarak benzer bir yapıda olan üçüncü faktör ile birleştirilmiştir. Bu düzenlemelerden sonra veri iki faktöre zorlanarak yeniden analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, iki faktörlü yapının hem kuramsal olarak hem de faktör

Tablo 1. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin Faktör Yapısı, Açıklanan Varyans, Özdeğer ve İç Tutarlık Katsayıları (Açımlayıcı Faktör Analizi)

Maddeler	Faktör1	Faktör2	Madde Toplam Korelasyonu
Proaktif Duyarlılık			
3.Üzgün olduğunu fark ettiğimde hemen yanına giderim.	.47		.36
4.Yeni bir oyuncakçı keşfederken zorlandığını hissedersen ona yardım ederim.	.53		.40
12.Terleyeceğini düşünerek sırtına bir bez koyarım.	.46		.37
18.Yeni bir oyuncakçı keşfederken zorlandığını fark edersem ona yardım ederim.	.52		.42
19.Gece uyandığında susadığını düşünerek ona su içiririm.	.59		.37
20.Üşüyeceğini düşünerek üstüne kalın bir şeyler giydiririm.	.54		.40
23.Bir şeye öfkelendiğini fark ettiğimde, hemen yatıştırmaya çalışırım.	.58		.41
26. Ne zaman yardım isteyeceğini anlayabilmek için onu her zaman gözlemlerim.	.64		.42
27.İsteklerini/ihtiyaçlarını tahmin etmeye çalışırım.	.69		.47
Reaktif Duyarlılık			
9. Yeni bir oyuncakçı keşfederken zorlandığını hissetsem bile benden yardım isteyene kadar beklerim.		.57	.32
13. Düştüğünde eğer durum ciddi değilse kendi başına kalkmasını beklerim.		.55	.40
14.Bir şeye öfkelendiğini fark ettiğimde, onun anlatmasını beklerim.		.71	.51
16. Parkta oynarken benden yardım isteyene kadar serbestçe oynamasına izin veririm.		.55	.39
17.Üzgün olduğunu fark ettiğimde onun anlatmasını beklerim.		.60	.39
24. Yardım isteyene kadar beklerim.		.53	.40
25. İsteklerini/ihtiyaçlarını açıkça ifade etmesini beklerim.		.62	.45
Açıklanan Varyans (%)	20.66	15.11	
Özdeğerler	3.10	2.27	
İç tutarlık katsayısı	.72	.69	
Test-tekrar test güvenilirlik katsayısı	.83	.76	

analizi sonuçlarına göre daha uygun olduğunu göstermiştir. Bulgulara göre ölçek, 16 maddeden oluşmakta ve varyansın %35.77'sini açıklamaktadır. Madde faktör yükleri .46 ile .71 arasında değişmektedir. Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan nihai iki faktör, bu faktörü oluşturan maddeler, açıkladıkları varyans ve özdeğerleri ile iç tutarlık katsayıları Tablo 1'de ve maddelerin ortalama ve standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Ölçüt-Bağıntılı Geçerlik Sonuçları

Ölçüt-bağıntılı geçerlik kapsamında, Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği puanları ile Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği, Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, Ebeveyn Amaçları Ölçeği ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği'nin du-

yarlıya yönelik tutumlar alt boyutu arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Ölçeklerin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 3'te sunulmuştur.

Elde edilen bulgular, *reaktif duyarlılık* ile özerk benlik yönelimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu gösterirken ($r = .43, p < .01$), zihinselleştirme öncesi boyutuyla negatif ($r = -.22, p < .01$) ve zihinsel durumlara yönelik ilgi ve merak boyutuyla pozitif yönde ilişki olduğunu göstermiştir ($r = .26, p < .01$). Ayrıca reaktif duyarlılık, ebeveyn amaçlarının kendine yönelme alt boyutu ($r = .21, p < .01$) ve duyarlıya yönelik tutumlar ($r = .13, p < .05$) ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. *Proaktif duyarlılık* ise özerk benlik yönelimi ile negatif ($r = -.30, p < .01$), ilişkisel benlik yönelimi ile pozitif yönde ilişki göstermiştir ($r = .16, p < .05$). Bunun yanı

Tablo 2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin Madde Puan Ortalamaları, Standart Sapma, Ortanca, Tepe, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçek Maddeleri	Ort.	S	Ortanca	Tepe Değeri	Çarpıklık	Basıklık
Proaktif Duyarlılık						
3. Madde	3.95	1.01	4	4	-1.02	.57
4. Madde	2.57	1.47	2	1	.42	-1.28
12. Madde	2.67	1.19	2	2	.47	-.73
18. Madde	3.54	.98	4	4	-.63	-.17
19. Madde	2.67	1.18	2	2	.34	-.89
20. Madde	3.44	1.03	4	4	-.40	-.58
23. Madde	3.47	.97	4	4	-.37	-.53
26. Madde	3.65	.97	4	4	-.61	-.27
27. Madde	3.71	.86	4	4	-.68	.01
Reaktif duyarlılık						
9. Madde	3.84	.96	4	4	-.96	.55
13. Madde	4.26	.79	4	4	-1.13	1.17
14. Madde	3.53	1.02	4	4	-.71	-.10
16. Madde	4.13	.87	4	4	-1.09	1.27
17. Madde	3.23	1.06	3	4	-.19	-.89
24. Madde	3.66	.85	4	4	-1.01	1.18
25. Madde	4.04	.66	4	4	-.68	1.35

sıra, zihinselleştirme öncesi ($r = .12, p < .05$) ve zihinsel durumlar hakkında kesinlik alt boyutlarıyla pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($r = .24, p < .01$). Ebeveyn amaçları açısından proaktif duyarlılık, sosyal beceri ($r = .15, p < .05$) ve uyma ($r = .41, p < .01$) alt boyutlarıyla pozitif, kendine yönelme alt boyutuyla ise negatif yönde ilişkili bulunmuştur ($r = -.18, p < .01$). Ayrıca duyarlılığa yönelik tutumlar ile de pozitif yönde anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($r = .17, p < .01$). Bulgular, ölçeğin ölçüt-bağıntılı geçerliğini destekler niteliktedir.

Güvenirlik Sonuçları

Ölçeğin iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Sonuçlar, *reaktif duyarlılık* alt boyutu için .69, *proaktif duyarlılık* alt boyutu için .72 bulunmuştur. Bunun yanı sıra, ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla 59 kişiye yeniden ulaşılmış, bu kişilerin 46'sı ölçeği tamamlamıştır. Üç hafta arayla verilen formlardan elde edilen test-tekrar test güvenilirlik (kararlılık) katsayıları reaktif duyarlılık için $r(46) = .76, p < .01$, proaktif duyarlılık için $r(46) = .83, p < .01$ olarak hesaplanmıştır.

Betimsel İstatistikler

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nden alınan puanların annelere ve çocuklara ait demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla betimsel analizler yürütülmüştür. Ölçekten alınan puanların annenin algıladığı gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA); annenin eğitim düzeyi ve çocuğun cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için ise bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular, Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinden elde edilen puanlar annelerin algıladıkları gelir düzeyine göre farklılaşmadığını göstermiştir ($p > .05$). Annelerin eğitim düzeyi ise, düşük ve yüksek eğitim düzeyi olarak yeniden gruplandırılmıştır (Düşük eğitim düzeyi: Okuryazar değil, Okuryazar, İlkokul mezunu, Ortaokul mezunu, Lise mezunu; Yüksek eğitim düzeyi: Üniversite mezunu, Lisansüstü mezunu). Bulgulara göre, eğitim düzeyi düşük annelerin *proaktif duyarlılık* alt boyutundan aldığı puan ortalamaları ($Ort. = 3.47, S = .69$), eğitim düzeyi yüksek annelerin *proaktif duyarlılık* alt boyutundan aldığı puan ortalamalarından ($Ort. = 3.22, S = .55$) yüksektir, $t(124.01) = 2.94, p <$

Tablo 3. Araştırma Değişkenleri Arası Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Reaktif Duyarlılık	-										
Proaktif Duyarlılık	-.19*	-									
Özerk Benlik	.43**	-.30**	-								
İlişkisel Benlik	.07	.15*	.05	-							
Zihinselleştirme Öncesi	-.22**	.11	-.30**	-.36**	-						
Zihinsel Durumlar Hakkında Kesinlik	-.10	.24**	-.22**	.16**	-.08	-					
Zihinsel Durumlara Karşı İlgi ve Merak	.26**	.05	.26**	.30**	-.27**	.12*	-				
Sosyal Beceri	.03	.15*	-.04	.24**	-.08	.20**	.15*	-			
Kendine Yönelme	.21**	-.18**	.40**	.10	-.24**	-.01	.35**	.43**	-		
Uyma	-.06	.41**	-.27**	.19**	.13*	.25**	.03	.58**	.09	-	
Duyarlığa Yönelik Tutumlar	.13*	.17**	.03	.09	.09	.14*	.24**	.16**	.07	.19**	-

Not. 1 = Reaktif Duyarlılık, 2 = Proaktif Duyarlılık 3 = Özerk Benlik, 4 =İlişkisel Benlik, 5 = Zihinselleştirme Öncesi, 6 = Zihinsel Durumlar Hakkında Kesinlik, 7 = Zihinsel Durumlara Karşı İlgi ve Merak, 8 = Sosyal Beceri, 9 = Kendine Yönelme, 10 = Uyma, 11 = Duyarlığa Yönelik Tutumlar; ** $p < .01$, * $p < .05$

.01, $\eta^2 = 0.03$). Karşılaştırılan iki grubun varyansı eşit olmadığı için analiz sırasında Welch testi kullanılmıştır. Annelerin reaktif duyarlılık alt boyutundan aldıkları puanlar ise düşük ve yüksek eğitim düzeyine göre farklılaşmamıştır ($p > .05$). Benzer şekilde, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık puanları çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmamıştır ($p > .05$). Ayrıca, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık puanları bağımlı örneklem t-testi ile incelenmiştir. Annelerin reaktif duyarlılık puanlarının ($Ort. = 3.81$, $S = .54$), proaktif duyarlılık puanlarına ($Ort. = 3.30$, $S = .61$) kıyasla anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < .001$).

İkinci Çalışma

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin geliştirilme sürecinin ikinci aşamasında, ayrı bir örneklem üzerinde ikinci bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmanın amacı, birinci çalışma kapsamında açıklayıcı faktör analizi bulguları temelinde ortaya konan iki boyutlu yapıyı doğrulayıcı faktör analizi yoluyla test etmektir.

Yöntem

Örneklem

İkinci çalışmanın örneklemini 280 anne çocuk çifti oluşturmuştur. Yaşları 23 ile 49 arasında değişen annelerin ($Ort._{yaş} = 34.18$, $S = 4.88$), %2.9'unun ilköğretim (n = 8), %3.6'sının ortaokul (n = 10), %21.1'inin lise (n =

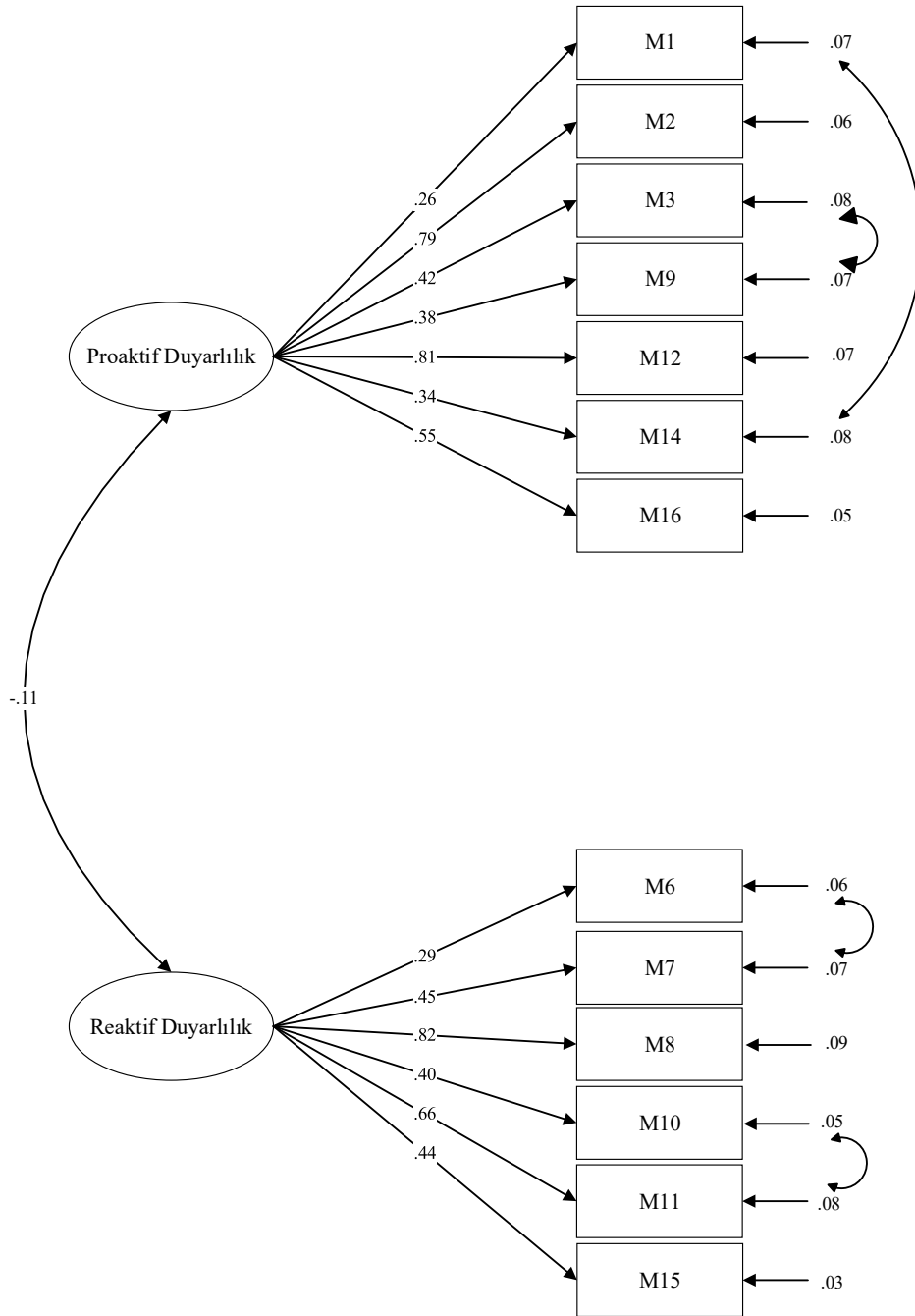
59), büyük çoğunluğunun %60.0'nin üniversite mezunu (n = 168) ve %12.5'inin lisansüstü eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir (n = 35). Çocukların yaş aralığı 37 ile 73 ay arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 55.26 aydır ($S = 10.57$). Çocukların 153'ü kız (%54.6), 127'si (%45.4) erkektir.

İşlem

Araştırmanın yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra çalışmada kullanılacak ölçekleri içeren çevrimiçi araştırma linki oluşturulmuş (surveymonkey.com); farklı illerde ikamet eden annelere sosyal medya araçları ve platformlar kullanılarak ulaşılmıştır. Katılımcılar ilk olarak araştırmanın amacını ve önemini anlatan Bilgilendirilmiş Onam Formu'nu okumuş ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul edenler ile uygulama gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar Bilgilendirilmiş Onam Formundan sonra Demografik Bilgi Formu ve Reaktif- Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'ni doldurmuşlardır. Yaklaşık olarak 10 dakika süren araştırmanın verileri SPSS 23 ve AMOS 20 programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Yapı Geçerliliği Sonuçları: Doğrulayıcı Faktör Analizi
İkinci çalışma kapsamında, birinci çalışmada 2

Şekil 1. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği İki Boyutlu Modeli (Doğrulayıcı Faktör Analizi)

Not: Bütün standartlaştırılmış yükler anlamlıdır, $p < .05$

faktörlü bir yapıya sahip olduğu ortaya konan Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin yapı geçerliği, Doğrulamalı Faktör Analizi ile test edilmiştir. İstatistiksel uyum indekslerinden ki-karenin serbestlik derecesine oranı (χ^2/df), uyum iyiliği indeksi (GFI), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) ve Tucker-Lewis indeksi (TLI) kullanılmıştır.

İlk analiz sonucunda model uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olmadığı görülmüştür [$\chi^2(103) = 427.326$, $p < .001$, $\chi^2/df = 4.15$, CFI = .68, GFI = .83, TLI = .62, RMSEA = .11]. Alt boyutlar altındaki maddelerin faktör yükleri ile modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Proaktif duyarlılık boyutunda yer alan 5. ve 13. maddelerin faktör yüklerinin düşük olması nedeniyle (.10 ve .14) çıkarılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, reaktif duyarlılık boyutundaki 6 ve 7 ile 10 ve 11 maddelerinin içerik açısından benzerlik göstermesi ve yüksek hata kovaryansına sahip olması nedeniyle ilişkilendirilmesine karar verilmiştir. Bu düzenlemeler yapıldıktan sonra elde edilen modelin uyum indeksleri bir önceki modele göre iyileşmiş, ancak değerler halen kabul edilebilir düzeyde bulunmamıştır [$\chi^2(100) = 335.154$, $p < .001$, $\chi^2/df = 3.45$, CFI = .83, GFI = .87, TLI = .72, RMSEA = .09]. Bunun üzerine maddelerin faktör yükleri ve modifikasyon indeksleri yeniden incelenmiştir. Elde edilen bulgular reaktif duyarlılık boyutundaki 4. maddenin faktör yükünün düşük olduğunu göstermiş (.10), maddenin çıkarılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, proaktif duyarlılık boyutundaki 3 ve 9 ile 1 ve 14 maddelerinin yüksek hata kovaryansına sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu maddelerin aynı boyuta ait maddeler olması ve içerik açısından benzerlik göstermesi nedeniyle hataların ilişkilendirilmesine karar verilmiştir. Söz konusu maddeler arasındaki hatalar ilişkilendirilmiş ve modele eklenmiştir. Elde edilen bulgular model uyum indekslerinin kabul edilebilir olduğuna işaret etmiştir, [$\chi^2(81) = 170.904$, $p < .001$, $\chi^2/df = 2.47$, CFI = .90, GFI = .93, TLI = .87, RMSEA = .06]. Özetle, maddeler arasında işaret edilen hataların ilişkilendirilerek modele eklenmesi ve temsiliyeti düşük maddelerin ilgili alt boyutlardan çıkarılması modeli anlamlı düzeyde daha iyi hale getirmiş ve kabul edilebilir uyum indekslerine ulaşmıştır. Doğrulamalı faktör analizinden elde edilen bulgular, ölçeğin 13 maddeden oluştuğunu göstermiştir. Ölçüm modeli ise Şekil 1'de verilmiştir.

Tartışma

Bu çalışmanın temel amacı, anne duyarlılığını reaktif ve proaktif eğilimler temelinde değerlendiren, geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı geliştirmektir. Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek amacıyla açılımlı ve doğrulamalı faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. Elde

edilen bulgular, ölçeğin 13 madde ve iki alt ölçekten oluştuğunu ortaya koymuştur. Reaktif duyarlılık alt ölçeği (madde 1, 2, 3, 9, 12, 14, 16), ebeveynin çocuğun sinyallerini takip etmesini ve çocuğun ihtiyaçlarını ifade etmesinin ardından yanıt vermesini içermektedir. Proaktif duyarlılık alt ölçeği (madde 6, 7, 8, 10, 11, 15) ise ebeveynin çocuğun sinyallerini veya ihtiyaçlarını önceden tahmin ederek, çocuk bunları ifade etmeden önce harekete geçmesini temsil etmektedir. Elde edilen bu iki faktörlü yapı, toplam varyansın %35.77'sini açıklamaktadır. Faktör analizinde açıklanan toplam varyansın %50 ve üzerinde olması ideal kabul edilmekle birlikte, davranış bilimleri alanında yürütülen çalışmalarda bu orana ulaşmanın her zaman mümkün olmadığı belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2002). Özellikle örneklem yapısının homojen olması durumunda, açıklanan varyans oranının daha düşük olabileceği vurgulanmış ve heterojen örneklemle çalışmanın önemine dikkat çekilmiştir (Kline, 1994). Çalışmanın veri toplama sürecinin Covid-19 pandemisi dönemine denk gelmesi nedeniyle, çevrimiçi yöntemle ulaşılan katılımcıların eğitim ve algılanan gelir düzeylerinin yüksek olması (örneğin, lisans ve lisansüstü eğitim almış katılımcıların oranı %71.3) örneklem çeşitliliğini sınırlamış olabilir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .46 ile .71 arasında değişmektedir. Alanyazında, madde faktör yüklerinin örneklem büyüklüğüne bağlı olarak belirli kritik değerleri karşılaması gerektiği belirtilmiş; katılımcı sayısı 200 olduğunda .36'dan, 300 olduğunda ise .30'dan büyük olması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Field, 2013). Çalışmanın örneklem büyüklüğü (N = 292) göz önüne alındığında, açılımlı faktör analizinden elde edilen faktör yüklerinin .30'un üzerinde olması, ölçeğin faktör yapısının yeterli olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Bu çalışmada geliştirilen ölçüm aracının ölçüt bağıntılı geçerliği, ilgili değişkenlerle arasındaki korelasyonların incelenmesi yoluyla değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, proaktif duyarlılığın özerk benlik kurgusu ile negatif, ilişkisel benlik kurgusu ile ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur. Alanyazında, ebeveynlerin çocuğun sinyallerine verdiği tepkinin reaktif ya da proaktif olmasının, bireyci-özerk veya toplulukçu-ilişkisel kültürel değerlerle örtüştüğü vurgulanmaktadır (Keller ve ark., 2018). Reaktif duyarlılık, genellikle Batılı kültürlerde gözlemlenen bireycilik ve özerklik değerleri ile ilişkilendirilirken, proaktif duyarlılığın Batılı olmayan kültürlerde öne çıkan bağılılık, toplulukçuluk ve sosyal uyum gibi değerlerle bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda, proaktif duyarlılık eğilimleri yüksek olan annelerin daha düşük özerk benlik puanlarına, ancak daha yüksek ilişkisel benlik puanlarına sahip olması, ilgili alanyazında öne sürülen bulgularla tutarlılık göstermektedir. Benzer şekilde, re-

aktif duyarlılığın özerk benlik puanları ile pozitif yönde ilişkili bulunması da alanyazındaki mevcut kuramsal ve görgül çalışmalarla örtüşmektedir (Keller ve ark., 2018; Song ve ark., 2023).

Bulgular, proaktif duyarlılığın zihinsel durumlar hakkında kesinlik ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu zihinselleştirme özelliği, annenin çocuğunun içinde bulunduğu durumu net bir şekilde değerlendirdiğine, çocuğunun ne zaman ne yapacağını bildiğine inanmasına işaret etmektedir (Arıkan ve ark., 2020). Bu durumun, annenin çocuğunun ihtiyaçlarını önceden tahmin ederek karşılamasını ifade eden proaktif duyarlılık ile ortak motivasyonel süreçlere dayanabileceği ve bu nedenle iki değişken arasında pozitif bir ilişkinin elde edildiği düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle, çocuğunun ihtiyaçlarını öngörmeye çalışan veya buna önem veren annelerin, çocuğunun zihinsel durumlarını da net bir şekilde kavradığını düşünmesi beklenen bir bulgudur. Reaktif duyarlılık ise zihinsel durumlara ilgi ve merak ile pozitif, zihinselleştirme öncesi düşünce ile ise negatif yönde ilişkilidir. Zihinsel durumlara ilgi ve merak alt ölçeğinden elde edilen yüksek puanlar, ebeveynin çocuğun zihinsel süreçlerine yönelik duyarlılığını ve bu süreçlere olan ilgisini yansıtmaktadır (Arıkan ve ark., 2020). Reaktif duyarlılık ise, annenin çocuğun ihtiyaçlarını ifade etmesini bekleyip, bu ihtiyaçlara uygun biçimde yanıt vermesiyle karakterizedir. Dolayısıyla, reaktif duyarlılık ile zihinsel durumlara ilgi ve merak arasındaki pozitif ilişki, ortak bir motivasyondan kaynaklanıyor olabilir. Diğer taraftan, reaktif duyarlılığın zihinselleştirme öncesi düşünceyle negatif yönde ilişkili olması dikkat çekicidir. Zihinselleştirme öncesi düşünce, çocuğun zihnini okuma ve çoğu zamanda yanlış atıflarda bulunma ile karakterize bir özellik olduğundan, çocuğun ihtiyaçlarının ifadesine önem veren duyarlılık eğilimi ile ters yöndeki ilişkisi beklendik bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Geçerlik analizi kapsamında, ebeveynlerin çocuklarına yönelik hedefleri ile reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, proaktif duyarlılığın annelerin çocuklarına yönelik sosyal beceri ve uyma hedefleri ile pozitif, kendine yönelme hedefi ile ise negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan, reaktif duyarlılık yalnızca kendine yönelme hedefi ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki sergilemiştir. Alanyazında, annelerin çocuklarında özerklik ve bağımsızlığı desteklemek için reaktif duyarlılık eğilimleri gösterdiği; buna karşın, uyum, ilişkisel bağlılık ve bağımlılığı teşvik etmek için proaktif duyarlılığı benimsediği yönünde bulgular bulunmaktadır (Rothbaum ve ark., 2007; Ziehm ve ark., 2013). Bu çerçevede, mevcut çalışmada reaktif duyarlılık eğilimi gösteren annelerin çocuklarında kendine yönelme amacını desteklemesi; buna karşın, proaktif duyarlılık sergileyen

annelerin bu amaca destek vermemesi (negatif ilişki) ve bunun yerine sosyal beceri ve uyum hedeflerini ön plana çıkarması, ilgili alanyazın ile tutarlılık göstermektedir.

Ölçeğin güvenirliliği farklı yöntemlerle (Cronbach Alfa katsayısı, test-tekrar test, madde-toplam korelasyon katsayısı) incelenmiştir. Güvenilir bir ölçüm aracı için iç tutarlık katsayısının .70 ve üstü olması önerilmektedir (Field, 2013). Mevcut çalışmada bu katsayı, proaktif duyarlılık alt ölçeği için .72, reaktif duyarlılık alt ölçeği için .69 bulunmuştur. Kline (1999), psikolojik değişkenlerle çalışırken .60 ve .70 arasındaki değerlerin kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Kalaycı (2005) ise iç tutarlık katsayısı için .60 ile .80 arasındaki değerlerin güvenilir olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, üç hafta arayla tekrar edilen ölçümlerde kararlılık katsayısının .76 ve .83 olarak bulunması tekrar test güvenirliliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Madde toplam korelasyonunun .30 ve üstünde olması, maddelerin ayırt etme açısından kabul edilebilir düzeyde olduğuna işaret eder (Büyüköztürk, 2002; Field, 2013). Ölçekteki maddelere ilişkin madde-toplam puan korelasyonları .32 ile .51 arasında değişmektedir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular, ölçeğin yeterli güvenirlilik değerlerine sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Hatırlanacağı gibi, annelerin bildirdiği reaktif duyarlılık eğilimleri ($Ort. = 3.81, S = .54$), proaktif duyarlılık eğilimlerinden ($Ort. = 3.30, S = .61$) yüksektir ($p < .001$). Elde edilen bu yöndeki bulgu, eğitim düzeyinin yüksek olduğu (lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim alan katılımcıların oranı birinci çalışma için %71.3; ikinci çalışma için %72.5) bir örneklem ile çalışılmasına bağlı olarak ortaya çıkmış şekilde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini sosyodemografik özellikler açısından ele alan sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Örneğin, Song ve arkadaşlarının (2023) farklı kültürlerden anneler ile yürüttüğü araştırmada, Amerikalı anneler için eğitim düzeyinin proaktif duyarlılık ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Keller ve arkadaşları (2018), bağlanma kuramında öne sürülen temel kavramların Batılı yaşam biçimine uygun olan özelliklerine değinerek duyarlılık kavramının bağlanma kuramında tanımlanan şekilde evrensel olup olmadığını tartışmışlardır. Sözü edilen yaşam stilleri kentsel yaşam yerine kırsal yaşam, eğitim seviyesinin temel düzeyde kalması (lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim yerine), çekirdek aile yerine daha geniş aile içinde yaşamak, maddi gelir ve sağlık konularında dezavantajlı koşullarda yaşamak gibi özellikleri içermektedir. Araştırmacılar farklı sosyodemografik koşullarda yaşayan bireylerin ebeveynlik etnoteorilerinin ve davranışlarının farklılaşacağını, dolayısıyla Ainsworth ve arkadaşları (1978) tarafından sunulandan daha farklı duyarlılık davranışları sergileyebileceklerine dikkat çek-

mişlerdir. Dolayısıyla elde edilen bulgunun, bu tartışma çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmesi de yararlı olabilir. Gelecekte Türkiye örnekleminde daha heterojen özelliklere sahip katılımcılar ve bebeklik döneminde çocuğa sahip anneler ile de yürütülecek araştırmalar, duyarlılık eğilimlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sunabilir.

Bunun yanı sıra mevcut çalışmada, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.19$, $p < .05$). Duyarlılık eğilimleri ile annenin kültürel benlik yönelimleri, zihinselleştirme özellikleri ile duyarlılığa yönelik tutumları bir arada değerlendirildiğinde, elde edilen bulguların iki duyarlılık eğiliminin hem örtüşen hem de farklılaşan özellikleri olan yapılar olduğuna dair önemli ipuçları içerdiği söylenebilir. Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin kültürel benlik yönelimleri ile farklı yönde ilişkiler ortaya koyması bu iki yapının, kültürel olarak farklılaşan ebeveynlik etnoteorileri ile ilişkisine destek sağlamıştır. Ayrıca, iki duyarlılık eğiliminin de duyarlılığa yönelik tutumlar ile pozitif yönde ilişkili bulunması duyarlılık özelliklerinin birbirine yakınlaşan boyutu olarak ele alınabilir. Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, mevcut çalışma reaktif ve proaktif duyarlılığın hem ortak noktaları bulunan hem de birbirinden ayrılan yapılar olduğu yönünde önemli ipuçları içermektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, ölçüm aracının psikometrik özelliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermesine rağmen, belirli sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu sınırlılıklardan ilki, örneklem özellikleri ile ilgilidir. Ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen katılımcı grubunun, eğitim ve algılanan gelir düzeyi açısından orta-üst düzeyde bir profili yansıttığı görülmektedir. Bu nedenle, farklı eğitim ve sosyoekonomik düzeylere sahip anneleri içeren çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir. Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin kültürel farklılıklarla ilişkili olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinden, kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan katılımcıları kapsayan araştırmaların yürütülmesi, elde edilen bulguların genellenebilirliğini artıracaktır. Bunun yanı sıra, sosyal beğenirlik/istenirlik yanlılığı etkisini en aza indirmek amacıyla, duyarlılık eğilimlerinin yalnızca öz bildirim yoluyla değil, gözlemsel ve/veya görev temelli yöntemler kullanılarak da değerlendirilmesi, reaktif ve proaktif duyarlılığın daha güçlü görgül kanıtlarla desteklenmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, daha önce belirtildiği üzere çalışmanın veri toplama süreci Covid-19 pandemisi dönemine denk gelmiştir. Bu dönemin, tüm bireylerde olduğu gibi anneler için de ek bir stres kaynağı oluşturmuş ve çocuklarıyla olan ilişkilerini etkilemiş olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, elde edilen bulguların dikkatle ve bağlamsal koşullar

çerçevesinde yorumlanması gerekmektedir.

Tüm sınırlılıklarına rağmen, Türkiye örnekleminde geliştirilen Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği, anne duyarlılığını alanyazında tartışılan boyutlarıyla değerlendirmeye imkân sunmaktadır. Gelecekte yürütülecek çalışmalar kapsamında, duyarlılık boyutlarının hem kültürler arası hem de kültür içi farklılaşmalar açısından ele alınması ve demografik çeşitliliği daha geniş bir örneklem üzerinde incelenmesi önerilmektedir. Benzer şekilde, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile çocukların gelişimsel sonuç değişkenleri arasındaki ilişkilerin kısa ve uzun erimli olarak ele alınması bu iki yapıya dair anlayışımızı zenginleştirebilir. Son olarak, ulaşılabilir alanyazında farklı ebeveynlik stilleri ile reaktif ve proaktif duyarlılık arasındaki ilişkiyi ele alan görgül bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ölçek maddeleri göz önünde bulundurulduğunda (örn., “Terleyeceğini düşünerek sırtına bir bez koyarım.”), reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile farklı ebeveynlik stillerinin (örn., aşırı korumacı ya da helikopter ebeveynlik gibi) arasındaki ilişkilerin incelenmesi hem ulusal hem uluslararası alanyazına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. N. (1978). *The development of child-mother attachment*. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation (1. baskı) içinde (s. 1-29). Hove, UK: Psychology Press.
- Arıkan, G., Acar, İ., ve Üstündağ-Budak, M. (2020, Ağustos, 21-23). *Türkiye'deki annelerde içsel düşünme işlevselliği kısa-formunun geçerliliği* [Sözlü Sunum]. 1. Uluslararası Bebek, Çocuk ve Ergen Psikoloji Kongresi, İstanbul, Türkiye.
- Berument, S. K., Okur, Ş., Bahtiyar-Saygan, B., Yavaşlar-Doğru, Y., Bakır-Demir, T. ve Aran, Ö. (2018). Anne duyarlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlilik çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21(42), 17-34.
- Büyüköztürk, Ş. (2002) Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Cheah, C. S., Zhou, N., Leung, C. Y. ve Vu, K. T. (2018). The complexities of parental control among Chinese American mothers: The role of acculturation. *Parental Roles and Relationships in Immigrant Families: An International Approach*, 31-49.
- Claussen, H.A. ve Crittenden, P.M. (2000). Maternal sensitivity. A.H. Claussen ve P.M. Crittenden, (Ed.), *The organization of attachment relationships* içinde (s. 115-122). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Corapci, F., Friedlmeier, W., Benga, O., Strauss, C., Pitica, I. ve Susa, G. (2018). Cultural socialization of toddlers in emotionally charged situations. *Social Development*, 27(2), 262-278.
- Çen Yağız, S. (2024). *Anne-Çocuk Anı Konuşmalarının Anneye ve Çocuğa Ait Bireysel ve Bağlamsal Değişkenler Çerçevesinde İncelenmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. Sage: London.
- Friedlmeier, W. ve Trommsdorff, G. (1999). Emotion regulation in early childhood: A cross-cultural comparison between German and Japanese toddlers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(6), 684-711.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(35), 1-14.
- Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 104-112.
- Harkness, S. ve Super, C. M. (2020). Culture and human development: Where did it go? And where is it going? *New Directions for Child and Adolescent Development*, 101-119.
- Harwood, R.L. (1992). The influence of culturally derived values on Anglo and Puerto Rican mothers' perceptions of attachment behavior. *Child Development*, 63(4), 822-839.
- Imamoğlu, E. O. (2003). Individuation and relatedness: Not opposing but distinct and complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129(4), 367-402.
- Imamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Kültür ve Ana Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (1. baskı, s. 61-81) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development: Theory and application* (2. baskı). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kağıtçıbaşı, C. ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology*, 54(3), 317-337.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. J. J. Berman (Ed.), *Current theory and research in motivation, Vol. 37. Nebraska Symposium on Motivation, 1989: Cross-cultural perspectives* (s. 135-200) içinde. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1985). Intra-family interaction and a model of family change. *Family in Turkish Society* (s. 149-165) içinde. Turkish Social Science Association, Ankara.
- Kalaycı, S. (2005). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. *Ankara: Asil Yayın Dağıtım*.
- Karabulut, D., İlhan, A., Kumru, A., ve Arıkan, G. (2016). *Erken Çocukluk Döneminde Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği'nin Türk Örneklemine Görülen Sosyometrik Yapısı* [Poster Bildiri]. 52. Ulusal Psikiyatri Kongresi, Antalya, Turkey.
- Keller, H., Bard, K., Morelli, G., Chaudhary, N., Vicedo, M., Rosabal-Coto, M., ... ve Gottlieb, A. (2018). The myth of universal sensitive responsive-

- ness: Comment on Mesman et al.(2017). *Child Development*, 89(5), 1921-1928.
- Kline, P. (1999). *The handbook of psychological testing* (2nd ed.). London: Routledge.
- Luyten, P., Nijssens, L., Fonagy, P. ve Mayes, L. C. (2017). Parental reflective functioning: Theory, research, and clinical applications. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 70(1), 174-199.
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychol. Rev.* 98, 224-253.
- Mesman, J., Minter, T., Angnged, A., Cissé, I. A., Salali, G. D. ve Migliano, A. B. (2018). Universality without uniformity: A culturally inclusive approach to sensitive responsiveness in infant caregiving. *Child Development*, 89(3), 837-850.
- Nacak, M., Yagmurlu, B., Durgel, E. S. ve Van de Vijver, F. J. R. (2011). Metropol ve Anadolu'da Ebeveynlik: Biliş ve Davranışlarda Şehrin ve Eğitim Düzeyinin Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 85-100.
- Okur, Z. E. ve Corapci, F. (2016). Turkish children's expression of negative emotions: Intracultural variations related to socioeconomic status. *Infant and Child Development*, 25(5), 440-458.
- Raval, V. V., Raval, P. H., Salvina, J. M., Wilson, S. L. ve Writer, S. (2013). Mothers' socialization of children's emotion in India and the USA: A cross-and within-culture comparison. *Social Development*, 22(3), 467-484.
- Rothbaum, F., Kakinuma, M., Nagaoka, R. ve Azuma, H. (2007). Attachment and amae: Parent—child closeness in the United States and Japan. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(4), 465-486.
- Rothbaum, F., Nagaoka, R. ve Ponte, I. C. (2006). Caregiver sensitivity in cultural context: Japanese and US teachers' beliefs about anticipating and responding to children's needs. *Journal of Research in Childhood Education*, 21(1), 23-40.
- Rothbaum, F. ve Morelli, G.(2005). Attachment and Culture: Bridging Relativism and Universalism. W. Friedlmeimer, P. Chakkarath & B. Schwarz (Ed.), *Culture and human development* (s. 92-113) içinde. New York, NY: Psychology Press.
- Rothbaum, F., Weisz, J., Pott, M., Miyake, K. ve Morelli, G. (2000). Attachment and culture: Security in the United States and Japan. *American Psychologist*, 55(10), 1093-1104.
- Schaefer, E. S. ve Edgerton, M. (1985). Parent and child correlates of parental modernity. I. E. Sigel (Ed.), *Parental belief systems: The psychological consequences for children* (s. 287-318) içinde. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Song, J. H., Cho, S. I. ve Trommsdorff, G. (2023). Being sensitive in their own way: parental ethnotheories of caregiver sensitivity and child emotion regulation across five countries. *Frontiers in Psychology*, 14, 1-14.
- Sümer, N. (2011). Kültüre özgü ilgi-bakım ve ebeveyn davranışlarının yapılandırılmış görüşmelerle derinlemesine incelenmesi. (Yayınlanmış proje raporu).
- Sümer, N. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Culturally relevant parenting predictors of attachment security: Perspectives from Turkey. P. Erdman ve N. Kok-Mun (Ed.), *Attachment: Expanding the Cultural Connections* (s. 157-179) içinde. New York: Routledge Press.
- Sümer, N., Metin Orta, İ., Alsancak-Akbulut, C., Salman-Engin, S., İlden-Koçkar, A., Şahin-Acar, B. ve Yaşar, B. (2020). Olumlu ebeveyn davranışlarını artırmaya yönelik video-geri bildirimli müdahale programının anne duyarlılığı üzerindeki etkisinin Türkiye'de incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 35(85), 100-116.
- Sümer, N., Sayıl, M., Kazak Berument, S., Doğruyol, B., Günaydın, G., Harma, M., ... ve Selçuk, E. (2009). Çocuğun gelişiminde bağlanma, ilgi-bakım ve aile dinamiklerinin etkisi. (Yayınlanmış proje raporu).
- Tavşancıl, E. (2010). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi (4. bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Trommsdorff, G. ve Cole, P. M. (2011). Emotion, self-regulation, and social behavior in cultural contexts. X. Chen and K. H. Rubin (Ed), *Socio-emotional development in cultural context* (s. 131-163) içinde. New York, NY: The Guilford Press.
- Van Ijzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2019). Bridges across the intergenerational transmission of attachment gap. *Current Opinion in Psychology*, 25, 31-36.
- van Ijzendoorn, M. H. ve Sagi, A. (1999). Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions. J. Cassidy & P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 713-734) içinde. New York, NY, US: The Guilford Press.
- Vu, K. T., Cheah, C. S., Zhou, N., Leung, C. Y., Li, J. ve Yamamoto, Y. (2018). The socialization areas in which European American and Chinese immigrant mothers express warmth and control. *Parenting*, 18(4), 262-280.
- Yağmurlu, B., Sanson, A. ve Köymen, S. B. (2005). Ebe-

- veynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: Zihin kuramının belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20.
- Zeegers, M. A., Colonna, C., Stams, G. J. J. ve Meins, E. (2017). Mind matters: A meta-analysis on parental mentalization and sensitivity as predictors of infant-parent attachment. *Psychological Bulletin*, 143(12), 1245.
- Ziehm, J., Trommsdorff, G., Heikamp, T. ve Park, S. Y. (2013). German and Korean mothers' sensitivity and related parenting beliefs. *Frontiers in Psychology*, 4(561), 1-9.

Summary

Development and Psychometric Evaluation of the Reactive–Proactive Maternal Sensitivity Scale

Gülpembe Yüceol Akşit¹

Zehra Uçanok²

A. Berna Aytaç³

Sensitivity has been broadly defined as the caregiver's ability to recognize and accurately interpret the infant's needs and signals, and to respond to them in a timely and appropriate manner (Ainsworth et al., 1978). However, there is ongoing debate regarding what constitutes "timely" and "appropriate" across different cultural contexts (Song et al., 2023). Within this framework, responses to children's cues have been conceptualized along two dimensions—proactive/anticipatory and reactive/responsive tendencies. These forms of responsiveness have been linked to distinct developmental outcomes in children (Rothbaum et al., 2006; Ziehm et al., 2013).

Recent scholarship highlights a lack of data from non-Western contexts concerning these dimensions of sensitivity and underscores the importance of examining sensitivity characteristics across diverse cultural settings (Song et al., 2023). In light of this, rather than conceptualizing sensitivity solely in line with Western cultural values, two distinct forms of sensitivity—reactive and proactive—have been proposed (Ziehm et al., 2013). In Western cultural contexts, reactive/responsive sensitivity typically refers to the speed with which caregivers respond following the infant's emerging cues, whereas proactive/anticipatory sensitivity, more prevalent in non-Western contexts, emphasizes anticipating changes in the infant's emotional state and interpreting implicit cues (Friedlmeier & Trommsdorff, 1999; Harwood, 1992). Whether responsiveness takes a reactive or proactive form reflects broader cultural values, such as independence, individualism, and autonomy, versus interdependence, collectivism, and relational orientation (Keller et al., 2004).

Considering the cultural context of Turkey, research suggests that although values such as dependence and conformity continue to play a significant role, economic and demographic changes have contributed to an increasing emphasis on individualism and autonomy.

Importantly, these values are not mutually exclusive but coexist within Turkish culture (Göregenli, 1995). Building on this perspective, the present study sought to examine maternal sensitivity in Turkey through the lens of reactive and proactive tendencies as conceptualized in the international literature. A review of the literature revealed that maternal sensitivity has predominantly been assessed through scenario-based approaches, with no available scale directly measuring these two dimensions. Therefore, the current study aimed to develop a scale to assess maternal sensitivity in terms of reactive and proactive tendencies and to evaluate its psychometric properties.

Method

Participants

A total of 292 mothers ($M = 35.13$, $SD = 4.70$) and their children ($M = 55.14$, $SD = 10.60$, range between 35–75 months) participated in the Study 1. Among the mothers, 5 (1.7%) had a primary school education, 14 (4.8%) had a secondary school education, 63 (21.6%) had a high school education, 155 (53.1%) held an associate or bachelor's degree, and 53 (18.2%) held a postgraduate degree. Study 2 was conducted with 280 mothers who had children between the ages of 3 and 6. The mothers' ages ranged from 23 to 49 years, with a mean age of 34.18 ($SD = 4.88$).

Development of Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale

The scale development process was based on the guidelines proposed by Güngör (2016). First, the literature on the sensitivity traits to be measured was reviewed and the theoretical foundations were examined. It was found that there was no scale for assessing reactive and proactive sensitivity traits in the literature,

Address for Correspondence: ¹Gülpembe Yüceol Akşit, gulpembeyuceol@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0719-4242

²Zehra Uçanok, ucanok@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3953-300X

³A. Berna Aytaç, Hacettepe Üniversitesi, b.aytac@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3565-3269

and a few studies were found in which assessment was made through five scenarios consisting of hypothetical statements (e.g., CSI, Rothbaum et al., 2006). Initially, a pilot study involving semi-structured interviews was conducted with 26 mothers who had demographic characteristics similar to the targeted research sample (having children between the ages of 3 and 6, married, without any physical disabilities or psychological problems in their children or other family members). Both the data obtained from the interviews and the related literature were analyzed to determine the different contexts in which reactive and proactive sensitivity traits emerge, and a pool of 72 items was created. After the evaluations of expert judges and researchers, the “Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale” consisting of 27 items was asked to three mothers with children between the ages of 3 and 6 to test the comprehensibility of the items. After the evaluation of the judges and mothers, it was decided to apply the scale consisting of 27 items. The scale items are evaluated on a 5-point Likert-type scale (1 = Strongly disagree, 5 = Strongly agree).

Measures

To assess the criterion-related validity of the Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale, the Balanced Integration-Differentiation (BID) Scale (İmamoğlu, 1998, 2003), the Parental Reflective Functioning Questionnaire (Arkan et al., 2020), the Sensitivity and Attitudes Towards Sensitive Discipline Scale (Sümer et al., 2020) and the Parent Goals Questionnaire (Yağmurlu et al., 2005) were administered in Study 1. In Study 2, Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale and Demographic Information Form were used.

Procedure

Ethical approval was obtained from the Hacettepe University Ethics Committee, along with permissions from the developers of the measurement instruments. In Study 1, data were collected from mothers using both online and face-to-face methods. After providing informed consent, participants completed the demographic form and the full set of scales in randomized order, which took approximately 30 minutes. In Study 2, data were collected exclusively online. Mothers who consented completed the demographic form and the Reactive–Proactive Maternal Sensitivity Scale, requiring about 10 minutes. All data were analyzed using SPSS 23 and AMOS 20, and the data collection process took place between 2020 and 2021.

Results

Construct Validity Results

Exploratory Factor Analysis (EFA) was conducted using Principal Component Analysis with Promax rotation, one of the oblique rotation techniques. According to the findings, the scale consists of 16 items and explains 35.77% of the variance. Item factor loadings ranged between .46 and .71. The final two factors that emerged as a result of the factor analysis, the items that make up these factors, the variance they explain, their eigenvalues and Cronbach's alpha coefficient are given in Table 1.

The two-factor structure of the 16-item Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale identified through exploratory factor analysis was subsequently examined using Confirmatory Factor Analysis (CFA). The findings supported a 13-item, two-factor model with acceptable fit indices. The revised model demonstrated an improved fit to the data, with fit indices indicating an acceptable model fit [$\chi^2(81) = 170.904$, $p < .001$, $\chi^2/df = 2.47$, CFI = .90, GFI = .93, TLI = .87, RMSEA = .06].

Criterion-Related Validity Results

Criterion-related validity was examined by investigating the associations between the Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale and theoretically relevant constructs. The pattern of correlations provided support for the criterion-related validity of the scale.

Reactive sensitivity was positively associated with self-development orientation on the Balanced Integration–Differentiation (BID) Scale ($r = .43$, $p < .01$). It was also positively related to interest and curiosity in mental states on the Parental Reflective Functioning Questionnaire ($r = .26$, $p < .01$), self-direction goals on the Parent Goals Questionnaire ($r = .21$, $p < .01$), and attitudes toward sensitivity on the Sensitivity and Attitudes Towards Sensitive Discipline Scale ($r = .13$, $p < .05$). In contrast, reactive sensitivity was negatively associated with the prementalizing subscale of the Parental Reflective Functioning Questionnaire ($r = -.22$, $p < .01$).

Proactive sensitivity showed a different pattern of associations. It was negatively related to self-development orientation ($r = -.30$, $p < .01$) and positively related to interrelational orientation ($r = .16$, $p < .05$) on the BID Scale. In addition, proactive sensitivity was positively associated with prementalizing ($r = .12$, $p < .05$) and certainty about mental states ($r = .24$, $p < .01$) on the Parental Reflective Functioning Questionnaire. Regarding parental goals, proactive sensitivity was positively associated with social skills goals ($r = .15$, $p < .05$) and compliance goals ($r = .41$, $p < .01$), whereas it was negatively associated with self-direction goals ($r = -.18$, $p < .01$). Proactive sensitivity was also positively related to

attitudes toward sensitivity ($r = .17, p < .01$).

Overall, the observed correlations were consistent with theoretical expectations and provide evidence for the criterion-related validity of the Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale.

Reliability Results

In the reliability study, Cronbach's alpha coefficients were .69 for the reactive sensitivity subscale and .72 for the proactive sensitivity subscale. In addition, a three week interval test-retest (stability) reliability coefficients were .76 and .83, respectively.

Discussion

This study aimed to develop a valid and reliable scale to assess maternal sensitivity on the basis of reactive and proactive tendencies. The scale development process was based on Güngör's (2016) guide for developing and adapting scales and measurements. Exploratory and confirmatory factor analysis results showed that the final version of the scale consisted of 13 items and 2 subscales. The reactive sensitivity subscale (1, 2, 3, 9, 12, 14, 16) refers to the parent's monitoring of the child's cues and responding after the child expresses his/her needs, whereas the proactive sensitivity subscale (6, 7, 8, 10, 11, 15) refers to the parent's anticipating the child's cues or needs and taking action before the child expresses them. The findings showed significant relationships in the expected direction between the variables considered within the scope of criterion-related validity and the reactive and proactive sensitivity subscales. Within the scope of the current study, the reliability of the scale was examined with different methods (Cronbach's alpha coefficient, test-retest, item-total correlation coefficient). The findings indicated that the scale demonstrated acceptable reliability.

Although sufficient validity and reliability results were obtained within the scope of the current study, it should be taken into consideration that it is a newly developed scale and should be evaluated together with its limitations. The first of these is related to the characteristics of participants. It is suggested that the participant mothers, who were formed according to the accessible sampling method, represent an upper-middle level group in terms of education and income level, and therefore, studies should be conducted with mothers with more diverse education and income levels. The Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale enables the evaluation of the dimensions of the concept of maternal sensitivity that have been discussed in the relevant literature in recent years. The present scale enables the assessment of maternal sensitivity through its reactive and proactive

dimensions using mothers' self-reports across a range of caregiving contexts. It makes an important contribution to examining the relationship between different sensitivity tendencies, different characteristics of mothers, and different developmental outcomes of children, thus enabling us to better understand the mother-child relationship.